

BIBLIJA – SIMONO DAUKANTO ĮKVĖPIMO ŠALTINIS

Roma Bončkutė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojama Biblijos įtaka Simono Daukanto pirmajam historiografiniam veikalui „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1822). S. Daukantas, kaip ir daugelis kitų XIX a. pirmosios pusės kūrėjų, daugiausia mokėsi iš antikinės literatūros, kuri Europai buvo palikusi retorikos vadovėliuose surašytas teksto komponavimo taisykles. Tačiau rašomąją kalbą siekė reformuoti literatai, švietėjiškų ir romantiškų idėjų veikiami, ieškojo ir kitų teksto kūrimo būdų. S. Daukantas, gana anksti sukritikavęs Didžiosios Lietuvos religinių raštų pobūdį, rašomąją kalbą pertvarkė laikydamasis tautinės-liaudinės ir biblinės tradicijos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Biblija, istoriografija, tekstas, lyginimas.

Abstract

The interference of the Bible to the first historeographic work of Daukantas “The Deeds of Ancient Lithuanians and Samogitians” is discussed in this paper. Daukantas, as well as majority of other writers of 19th century learned from the ancient literature. This literature left lots of text-composing rules that were carefully written in the textbooks of rhetoric in Europe. Nevertheless, the literary men, being influenced by the ideas of the Enlightenment and Romanticism, wanted to reform the written language. They also searched for other methods of creating texts. Daukantas, who criticized the religious direction of the texts from Lithuania Major, made the reform of the written language paying very close attention to the national-folk and biblical traditions.

KEY WORDS: the Bible, historiography, text, comparison.

Įvadas

Vakarų mentalumo pavidalus lėmė keletas veiksnių: antika, religinė hierarchija ir jos kova su pasaulietine valdžia, scholastinė filosofija, riterystė, protestantizmas. Europos literatūrą taip pat formavo įvairios teksto kūrimo tradicijos: antikinė, Biblijos, tautinė-liaudinė.

Įsigalėjus Europoje krikščionybei iš daugelio sričių buvo išstumtos graikiškosios-romėniškosios gyvenimo bei kultūros kūrimo formos. Viskas buvo permašoma remiantis Biblija. Tačiau kultūros, ypač raštijos, formos kito kur kas lėčiau nei jų turinys. Krikščionybė nuo pat atsiradimo pradžios buvo knygoje užrašyta religija, tačiau, skirtingai

negu islamas, jos kilmė nebuvo knyginė (Curtius, 1993, S. 263). „Jūs pasirodėte esą Kristaus laiškas, parengtas mūsų patarnavimu, surašytas ne rašalu, bet gyvojo Dievo Dvasia, ne akmens plokštėse, bet gyvų širdžių plokštėse“ (2 Kor 3, 3). Biblija Europos kultūrai buvo metaknyga, kurioje surašyta pasaulio istorija, pateikta žinių apie Dievą ir žmogų. Ji buvo suvokiama kaip koncentruotų žinių sistema, įgijusi teksto pavidalą įkvėpto, dvasingo, pašaukto, palaiminto elogisto dėka. Ilgai nebuvo keliamas klausimas, ar žmogus be Dievo pagalbos galėtų pakartoti tokį rašymą. Dėl gerai žinomų priežasčių – Jėzus Kristus mokė žodžiu – krikščionims visada svarbesni buvo sakiniai tekstai, t. y. evangelijos; literatūrai taip pat didesnę įtaką darė psalmės, giesmės, maldos, kurios kasdieniame gyvenime buvo svarbesnės, nes nuo viduramžių muzika ir liturgija buvo traktuojamos kaip geriausiai padedančios užčiuopti nesugaunamą realybę (Duby, 2004, p. 98). Tiek Mokytojo, tiek Jo mokinių tiesos skleidimas gyvu žodžiu lėmė šnekamosios kalbos sureikšminimą (tautinė-liaudinė tradicija). Todėl epochų sandūrose, siekiant tobulos rašto kalbos, dažnai atsigręžiama ir į šnekamąją kalbą. Alighieri Dante „ryžtingai teigia liaudies kalbą esant tauresnę, nes žmonija ją išmoko pirmiau ir ja kalba visi, [...] ji yra natūrali, o ne dirbtinė“ (Eco, 2001, p. 43).

Tačiau nei liaudinė, nei Biblijos teksto kūrimo tradicijos neturėjo taisyklių, todėl retorika, nors ir praradusi antikos laikais turėtas pozicijas, ilgai dar darė įtaką Europos raštijai. Ir ne tik šv. Augustinas (profesionalus romėnų retorius) ar vėlesni krikščionių autoriai rašė laikydamiesi antikinės retorikos taisyklių, jos buvo gyvos ir XIX amžiaus pradžioje. Friedrichas Schlegelis straipsnyje „Apie indų kalbą ir išmintį“ (parašytas tarp 1802–1809 m.) apgailėstauja, kad graikų palikimo tyrinėjimai, atliekami pastaraisiais dešimtmečiais, per daug nustūmė į užmarštį dvasinę rimtį ir aukščiausios tiesos šaltinį, kitaip tariant, jis mano, kad neteisingai buvo pamiršti Senovės Rytų paminklai, tarp jų ir Biblija (Шлегель, 1983, c. 273). Nors tame pačiame straipsnyje jis išsiduoda ir sako, kad tik kai kuriose Senojo Testamento knygosose yra tekstų, kuriuos būtų galima vadinti poezija (Шлегель, 1983, c. 271). F. Schlegelio, kaip ir daugelio kitų nuomone, tikrosios poezijos pavyzdžiai buvo sukurti tik graikų.

1993 m. rašyta apie S. Daukanto domėjimąsi religine literatūra, religijos istorija (Bončkutė, 1993, p. 4). Minėtame straipsnyje kalbama apie gausius S. Daukanto užrašų knygose esančius religinės literatūros sąrašus, kurie rodo ypatingą jo domėjimąsi krikščionyste. Knygų pavadinimai rodo, jog istorikas daugiausia studijavo krikščionybės, reformacijos, ypač protestantizmo, istoriją (Bončkutė, 1993, p. 4). S. Daukantas, kaip galima spręsti iš jo laiškų, kūrinių pratarinių, žavėjosi protestantų religinių raštų kalbos pavyzdžiumu ir ne kartą, kalbėdamas apie prūsiškuosius religinius raštus (daugiausia – Biblijos vertimus), pabrėžė, kad jie parašyti kuo gryniausia lietuvių kalba. Savo bibliotekoje jis turėjo keletą Biblijos leidimų. Galima pacituoti 1846 m. rašyto laiško Motiejui Valančiui ištrauką, kurioje gyrėsi turįs „penkias biblijas, išleistas įvairiu laiku, t. y. 1701, 1755, 1816, Rėzos verstąjį Senąjį ir Naująjį Testamentą [...], dabar – 1844 m. kalvinistų ir penktąjį – Giedraičio žemaitiškąjį“ (Daukantas, 1976 II, p. 781). Asmeniškų knygų kataloge jis nurodo ir latvišką Bibliją (*Biblia Lotewska cala, najrzsadsza Ryga 1689*) ([DaukantasB], l. 4). Taigi, S. Daukanto teigimu, Biblija skaitytina, „jei ne dėl mokslo, tai bent dėl kalbos“¹. Jis pirmasis tarp amžininkų aktyviai teigė ne konvencionalios, o natūralios kalbos vartojimo galimybes rašte, ir, nors nepriklausė Bažnyčios institucijai, rūpinosi, kaip modernesnę kalbos vartojimo teoriją pritaikyti D. Lietuvos religinei literatūrai.

Skaitytojui galima priminti, kad jis parengė maldaknygę „Maldos katalikų“ (1842), kurioje gerokai sudaukantinta rašyba pateiktos maldos, kalba ir leksika, taip pat ištraukos iš 1816 m. išspausdinto Naujojo Testamento (*Naujas Istatimas*). Juozapo Arnulfo Giedraičio suorganizuotas naujas evangelijų leidimas „Lietuvos Katalikų Bažnyčioje nesulaukė stiprios opozicijos“ (Prašmantaitė, 2003, p. 149), tačiau S. Daukantui, gyvenusiam svetur, turėjusiam geresnes sąlygas domėtis moderniomis to meto idėjomis, 1816 m. leidimo evangelijų kalba at-

¹ Anksčiau minėtame laiške M. Valančiui S. Daukantas rašo: „Dabar, t. y. 1844 metais, kalvinistai Mintaujoje išleido Šventojo Rašto Naująjį Testamentą, arba perspausdino 1701 metų Karaliaučiaus leidinį [...], kurį kadaise pas mane lyginome su mūsų Šv. Raštu, ši knyga parašyta labai gryna kalba, išskyrus kelis žodžius, todėl ji skaitytina, jei ne dėl mokslo, tai bent dėl kalbos grynumo“ (Daukantas, 1976 II, p. 781).

rodė neatitinkanti laikotarpio dvasios. Todėl jis ėmėsis rengti spaudai maldaknygę, dėdamas ištraukas iš evangelijų, daug ką (rašybą, morfologiją, leksiką) keitė, tiesa, vėliau Motiejus Valančius, redaguodamas knygele, keitimus gražino atgal. S. Daukanto pasiryžimas nukrypti nuo J. A. Giedraičio 1816 m. aprobuoto teksto kalbos formų, minėtas Biblijų kaupimas, domėjimasis krikščionybės istorija galbūt liudytų jo nusiteikimą ateityje imtis ir Šventojo Rašto vertimo!?

S. Daukanto tekstų daugiasluoksniškumas leidžia kalbėti ne tik apie antikinės literatūros ar žodinės tradicijos, bet ir apie Biblijos įtakas. Šio straipsnio tikslas – aptarti Biblijos įtaką S. Daukanto idėjoms ir teksto kūrimo pobūdžiui, kai XIX amžiuje dar gajį antikinę tradiciją. Tyrimui pasirinktas pirmasis jo darbas „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1822), kuris geriausiai atskleidžia to laikotarpio Lietuvoje romantizmui veikiant vykusį perėjimą nuo retorinio prie individualaus rašymo.

1. Biblijos ir mokslo/istorijos santykio samprata

Su Apšvietos amžiumi atsiradęs visa ko vulgarizacijos procesas skatino ir literatūroje naudoti paprastesnes, mažiau abstrakčias išraiškos priemones. S. Daukantas, kaip sakyta, kritiškai vertino D. Lietuvos raštijos tradiciją, jo netenkino katalikiškųjų raštų atotrūkis nuo gyvenimo, nenatūrali raštų kalba. Tačiau neturėtume manyti, kad S. Daukantas ėmėsi plunksnos tik norėdamas reformuoti raštų kalbą.

Biblijos egzegezės studijos veikė XIX a. istorijos tyrinėtojus. Kaip niekada kibta rinkti visa, kas liudija praeitį, skelbti, publikuoti ir kritikuoti istorijos šaltinius. S. Daukanto tyrinėjimai nebuvo vien faktų fiksavimas, bet konceptuali veikla, siekiant liberalėjančiai bei demokratėjančiai visuomenei pateikti naują Lietuvos istorijos versiją. Jis siekė permąstyti Lietuvos istoriją atsisakydamas politinio absoliutizmo, tradicinės luomų sistemos sampratos.

Kaip galima spręsti iš S. Daukanto tekstų, jam pasaulis – ne tik Dievo tvarinys, bet ir mokslo objektas. Tačiau, skirtingai nuo racionalistų, jis siekė istorijos raidą derinti su religijos sklaida. Štai istorijoje, rašydamas apie protėvius, teigia: „Pabengęs malda, pasakojo apie pradžią svieto, karių ir darų savo giminės“ (Daukantas, 1976 I, p. 93). Jis įsitikinęs, kad senovės lietuviai domėjosi tautos istorija, rūpinosi žmo-

nių savimonės ugdymu: „Paskui lingustonys (taip vadinami žmonės, kurie pamokslus prie numirėlių sakė) darbus garbingus, kantrybę ir drąsybę karėse mirusiojo apsakinėjo“ (Daukantas, 1976 I, p. 95).

S. Daukantas, kaip ir racionalistai, suvokia, kad mokslas turi turėti galią, kuri nepriklausytų nuo Bažnyčios ir valstybės. Jam artima švietėjų mintis, jog mokslas ir Biblija skirtingai siekia to paties tikslo. Todėl žmogaus reikmės ir malonumai atrodė natūraliausios paskatos, tikriausi motyvai siekti žinių. Jis rašo: „Mokslas ir gudrybė giminės yra amžina ir visų didžiausia garbe, dėl ko gi lietuviai ir žemaičiai negali stengti, idant dasiektų tą laiptą šviesybės, ant kurio išsikėlė kitos giminės?“ (Daukantas, 1976 I, p. 35–36). S. Daukantui žinojimas neprieštarauja tikėjimui. Jis tik atmetė metafiziką, kaip Dievo pažinimo metodą.

2. Metafizikos kritika

S. Daukantas, reaguodamas į praėjusius laikus (Lietuvos krikštą), savo užrašų knygoje apie senovės lietuvius pasižymėjo: „Bū wisu didiausie akliebie. – Wiera prijemus pradieje Lotinyszka kalbiete – Kadgi letuwe iszmokusis Lotinyszka schönen Wissenschaften treiben, butum mokiusis, bet Teologije ir metafiziku, kursay mokslus wisso Europo it onkritiu bū. Swiets noris turieję ukata dainiūte, bet nebū zmoniu kas sulusus iu dainės“ (Bončkutė, 1993, p. 202). Atkreiptinas dėmesys į žodžius: „Teologije ir metafiziku, kursay mokslus wisso Europo it onkritiu bū“. Šis įrašas nurodo neigiamą istoriko požiūrį į Europoje vyravusią nuomonę, kad pasaulis gyvuoja mąstymo, proto dėka, t. y. remiasi abstrakčiais dėsniais. Įdomu, kad istorikas neretai žodį *mokslas* veikalė „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (toliau – „Darbai“) vartoja kalbėdamas apie krikščionis, o pagonys apibūdinami žodžiu *išmintingi*. Pavyzdžiui: „Visi anuos norėjo vieros krikščioniškos mokyti, bet lečiai pagonys negalėjo besumanyti, kurių mokslo klausyti, užvis jog patys krikščionys mokytojai, neapkęsdami viens kito, tarp savęs riejos“ (Daukantas, 1976 I, p. 132); „Arba ką sakytų ansai išmintingas skitas“; „kurių bočiai prabočiai, išmintingai tenai rėdydamies, ne kartą graudino neprietelius ūkės savo“ (Daukantas, 1976 I, p. 35, 104); „Kernius kunigaikštis, sugrižęs nuo to žygio, vyras išmintingas variodoj, kantrus karėj, nenusimenąs nelaimėj“ (Daukantas,

1976 I, p. 107). S. Daukantui doras, garbingas, pasitikėjimo vertas žmogus yra tas, kuris išmintingas: „Linkėti reikia, idant senų dienų klišioštoriuose knygos būt perkratomos nuo išmintingų vyrų“ (Daukantas, 1976 I, p. 117). „Darbuose“ galima perskaityti pagrindinę istoriko mintį, jog žmogaus pažinimui ne protas svarbu, o siela. S. Daukantas, veikiamas naujų idėjų, nuvertina protą, kuriam reikia tikslumo, ir pasisako už sielą, kuri trokšta prasmės. Jis grįžta prie krikščioniškosios tradicijos, kuri pirmenybę teikė dvasiai, o ne raidei. Antai tarp įvairių žodžių išrašų skaitome: „Dusze Patogią unt wissokio mokslo“ ([DaukantasA], p. 56).

3. Tauta

S. Daukantas kūrė konceptualias schemas: LDK valstybingumo pradžios, istorinio proceso priešasčių, praeities dvasinio palikimo perėmimo, politinių analogijų paieškų. Tačiau jo istorija – tai ne tik mokymas kitaip suvokti istorijos procesą, bet ir tobulo visuomenės vaizdavimas, kuris neretai panašus į socialinę utopiją. Tobulos žmonijos paieškos būdingos ne tik švietėjams, bet ir romantikams. S. Daukanto istorija, vaizduojanti Lietuvą viduramžiais, lyg pavyzdys ateinančioms kartoms, koks galėtų būti tobulo visuomenės modelis. Žmogaus veikloje jis nemato prieštaravimo tarp žinojimo ir tikėjimo. Ne tik mokslas, bet ir religija buvo ir gali būti evoliucijos priežastis. S. Daukantas tiki, jog lietuviai apsikrikštiję gerokai pasikeitė. Tačiau jis nėra iki galo nuoseklus. Jausdamas nesutaikomą dviejų pasaulių – idealaus ir realaus – atotrūkį, neretai ironizuoja, nes negali paaiškinti nuodėmės ir bausmės atitikmenų: „Albertas, vyskupas Rygos, įgavęs nuo popiežiaus tokią vyresnybę, užtelkė tuojau šiokius tokius tinginius ir palaidūnus vokiečių į tą zokaną, kuriems, karda į ranką įdavęs, liepė mokyti lečius pagonis meilės krikščioniškos, baimės dievo, jo galybės ir gerybės nepaimtos“; „Rodės, jog žemaičiai toj gadynėj ieškojo daugiau bendrystės su žvėrimis, nekaip su krikščionimis“ (Daukantas, 1976 I, p. 119, 166). S. Daukanto ironiškumas primena Jėzaus ironiją, kada jis „atsakinėjo klausimu į klausimą“ (Peters, 2004, p. 47).

Pagrindinė opozicija gyvenime vyravusiam dirbtinumui, kurį skleidė aukščiausias luomas, daugelį amžių protu palaikomam pasau-

liui, S. Daukantui yra *sviets*, t. y. liaudis, tikroji tautos dalis², išlaikiusi autentišką kultūrą („turieję ukata dainiūte“), o per kalbą išsaugojusi ir autentišką raišką, tautos dvasią. Būtent tautinė-liaudinė kultūra romantikui buvo pavyzdys, kaip atgauti savo tikrąjį „aš“ ir tapti tautos vedliu („nebu žmoniu kas sulasus iu daines“), užtikrinančiu tautai, pasak istoriko, amžiną garbę, užrašytą raštuose. S. Daukantui įdomi horizontalioji žmogaus sklaida, ją tyrinėdamas jis priartėja prie biblinės pasaulio sampratos, kur ypač svarbūs žmonių ryšiai, kur dvasia sklinda iš tautos gelmių, kasdienybės, įprastų įvykių. Rašydamas lietuvių tautos istoriją, jis daugiausia dėmesio skiria viduramžių laikotarpiui, kada gentis tapo tauta. Nutolusio laikotarpio istorijos vaizdavimas leidžia pasireikšti istoriko fantazijai, kurti egzotišką, tapybišką, iš dalies mitinių praeities pasaulį. Šalia antikinio teksto kūrimo, naudojamas ir biblinis vaizdo komponavimas, kai forma yra atvira ir brėžiamą siužetinę liniją papildo naujos detalės, pavyzdžiui:

Visų pirma puolė Žemaičius terioti; nemindamas tenai tas pergalvis ant savo tėvainės, ant genčių, ant pažįstamų, tarp kurių vienus galavo, kitus vergė, o kūdikius su žmonomis, gelžiniais sujungtas, būriais varė į vergus vokiečiams, tas, sakau, žmonas, kurių vyrai apgynėjai vieni jau gulėjo palaidoti pamūriuose Polocko, kiti laukuose Slonimo, įsiutęs Tautvilas, ieškodamas užslėptų išdu, arba skarbų, pačius kapus, kuriuose kaulai jo paties bočių prabočių gulėjo, draskė ir naikino, kur užėjo, teriodamas su miečeiviais, ten rūstą ir verkiama dieną paliko, taip jog Žemaičių žemė iš puikaus darželio į tyrus pavirto, kuriuose vieni vėjai pelenus gainiojo ant degėsių, o žmonės likusieji giriose besitvėrė (Daukantas, 1976 I, p. 160).

S. Daukanto istorijų tekste mokslas susilieja su svajonėmis, vaizduote. Romantikai manė, kad nieko nėra stebuklingesnio ir dieviškesnio už fantaziją ir vaizduotę (Gamziukaitė, 2000, p. 18). Neretai S. Daukanto sukurtas praeities paveikslas primena Biblijos teksto sandarą, kur įvaizdis slepia idėją, metaforos kuria analogiją. Pavyzdžiui:

Eidamas tenai keleivis pasiilgo, iki puikuotas lankas, išvingurtas upeles išvydo ir anose gražias lietuves, žemaites it rožes (lelijas), begrėbiančias

² S. Daukantas, laikydamasis Biblijos vertimų tradicijos, jau „Darbuose“ (1822) vartojo žodį *tauta*, kuris jo nuorašuose perrašinėtojų keičiamas *gimine*.

sniegyuose nuometuose, baltuose marškiniuose, it gulbes svyruojančias. Rodės tenai ir vyriškieji, baltuose kobotuose apsvilkę, meškena per pečius persverta, vebro kapūzu apsimovę, kurių veidas, lytis, akys žiburiuojančios, povyziai drąsūs rodė aiškiai, jog niekam nevergavo (Daukantas, 1976 I, p. 97).

4. Kilnūs laukinis

S. Daukantas mėgsta barokiškuosius beletristinius intarpus, kuriais siekiama užmegzti intuityvų ryšį su protėviais. Jis, kaip ir švietėjai, pripažįsta, kad protėviai, pirmieji tautos žmonės, dar laukiniai, arba, kaip jis neretai sako, – *nejaukūs*. S. Daukanto tekstuose galima atpažinti rusoistinį kilnaus laukinio traktavimą. Jis nemano, kad primityvumas yra trūkumas. Kaip romantikas, ieškojo autentiškumo, identifikacijos su tikrąja tautos dalimi galimybės. Todėl palaikė idėją, kad mokytas ir laukinis (nemokytas) žmogus skiriasi ne protu, bet gebėjimu valdyti jausmus. Štai jis rašo: „Lietuviai, žemaičiai, pagonimis būdami, giriose gyvendami, drąsūs karėj, liuosi namuose, daugiau turėjo dorybės, nekaip jų susiedai krikščionys“ (Daukantas, 1976 I, p. 81).

S. Daukantui artima idėja apie žmogaus psichologinių savybių priklausomumą nuo paveldimumo, bet jis pabrėžia atskiro individo sugebėjimą tobulėti, keistis. „Darbuose“ žmogaus ugdymo problema sprendžiama kaip socialinė bėda, neatsiejama nuo visuomenės klausimų sprendimo. Žmogus yra visuomenės atspindys, bet jau turi ir savo, dievišką esmę. S. Daukantas sutinka, kad žmogaus prigimtis dualistinė, bet ne tradiciniu metafiziniu požiūriu – kūno ir sielos supriešinimo. Antinomija kyla tarp visuomenės ir prigimtinio, žmoguje slypinčio santykio. S. Daukanto herojai įsitikinę, kad gamta ir jos kūriniai – moralūs. Prigimtis traktuojama kaip natūralus ir dieviškas pradas. Natūralumas, nuoširdumas – naujos vertybės: „Stebuklingas taigi rodos daiktas, jog jiems prigimimas tai davė, ko graikai daugumu mokslo nei prisakymais protybės įgyti negali, nei švitrūs pajunkimai prastam būdai pasielgimo neprilygsta. Taip tai geresnė pas anuos yra nežinia piktumo, nekaip pas tuosius pažintis dorybės“ (Daukantas, 1976 I, p. 43). Būtent siekdami doros žmonės šliejasi į draugę tautos ar žmonių. S. Daukantas žmogaus asmenybės vientisumą, išsipildymą matė šalia žmogaus esančiuose reiškiniuose – tradicijoje, papročiuose. Jis pasisako už socialų žmogų, kuris laikosi religijos, šeimos tradicijų.

Žmogus, nutolęs nuo tradicijos, vaizduojamas kaip nedoras, laukinis. Todėl taip akcentuojamas jo ugdymas, o istorija rašoma lyg būtų gyvenimo mokytoja. Nors istorikas tradiciškai mano, kad mokslas ištaiso įsivėlusias gamtos klaidas, tačiau tarsi XIX a. spiritualistas tiki, kad pažinimo procese svarbi dvasia.

5. Daukantas – sėjėjas

S. Daukantas palaiko idėją, kad realybę galima keisti suburiant žmones į vieną visetą. Jam artima idėja, kad Dievas veikia žmoguje ne nurodydamas konkrečius veiksmus, bet švelniai kreipdamas gyventi pagal sąžinę. To vidinio sargo ugdymu ir turi užsiimti tautos pasiuntiniai, pranašai, mokytojai: „Negal žinoti, kas juos tokio tikėjimo išmokė, Zamolksis, Vaidevutis ar kitas koksai didis įstatytojas“ (Daukantas, 1976 I, p. 81). Kaip Evangelijoje sakoma: „Kas tada iszrisztu wieną isz tu maziausiu prisakimu, ir teyp mokitu žmonies, bus wadintas maziausiumi karalistey dangaus: bet kas daritu ir mokitu, tas didziu bus wadintas karalistey dangaus“ (Mt 5, 19). S. Daukantas suvokia save kaip pasiuntinį, kuris amžininkams gali būti tiesų reveliatorius. Jo darbų pratarmės ypač gerai atskleidžia jo nuostatą mokyti, pavyzdžiui: „Džiaugsiuos ir linksminsiuos, jog pirmasis tarp lietuvių gudresniems vyrams, norintiems rašyti, kelią praskyniau“ (Daukantas, 1976 I, p. 40). S. Daukantas, perimdamas Evangelijoje pateiktą mokyimo būdą, kreipiasi į auditoriją, jis skleidžia savo žinias nepaisydamas adresato pasirengimo jas suvokti. Štai citata iš jo laiško istorikui Teodorui Narbutui: „Mokslinių komentarų atsisakyk – nereikėtų skaitytojų varginti painiais samprotavimais, tegul kiekvienas pats galvoja ir nagrinėja“ (Daukantas, 1996, p. 444). S. Daukantas, remdamasis Evangelija, sėklos švaistymą aukština: „Jis leidžia sėkloms kristi kur papuola, iš anksto nenumatydamas joms dirvos, esminius dalykus – pasirinkimą bei interpretaciją – palikdamas skaitytojo, o ne mokytojo nuožiūrai“ (Peters, 2004, p. 72). Istorikas labiau negu graikų autoriai pasitiki skaitytoju, kuris išminties arba savo sielos vedamas turėtų pats sugebėti suprasti, kas parašyta. Kartais tik perspėja dėl savo kalbos, nes rašo originaliai. Jo tekstuose randamas ne tik D. Lietuvai nebūdingas raidynas, bet ir senosios žodžių reikšmės sumišusios su naujosiomis. S. Daukantas, kaip ir Biblijos teksto rašytojas, labiau rūpinasi

minties, idėjos sklaida. Jam neatrodo taip skaudu, jei jo mintis bus atskirta nuo jo autorystės, svarbiausia parodyti, kad: „Kiekvienas norįs gali rašyti lietuviškai“ (Daukantas, 1976 I, p. 39).

6. Kalbos galia

Pagrindinis S. Daukanto rūpestis – kalba, kuri kaip svarbiausia „aš“ išraiškos priemonė, turi užtikrinti autentišką raišką: „Kas yra linksmesne žmogui, jei ne kalba, kurią išmokęs nuo tėvų, motinų, namie augdamas, apreiškia paskui geidimą ar linkėjimą bendrui arba savo mėgiamajai?“ (Daukantas, 1976 I, p. 65). Romantiškas reikalavimas rašyti savo kalba susijęs su pasirengimu priimti savitą kito raišką. Kito tolerancija taip pat siejasi su evangeliška pagarba kitoniškumui.

S. Daukantas pirmiausia pradeda nuo kalbos problemos. „Darbuose“ po skyrelių, skirtų Lietuvos paminėjimui aptarti, iš karto yra skyrelis apie kalbą. Jis įsitikinęs, kad D. Lietuvos raštuose vartota kalba tarnavo ne tiesai, bet sulenkėjusios diduomenės sukurtiems prietarams skleisti. Tiki, kad kalba gali padėti pasaulį organizuoti iš naujo, harmonizuoti žmogų. Rašo: „Otonas ciesorius išsiuntė tyčiomis arkivyskupą Magdeburgo Adalbertą, arba, Vaitiekų, į Prūsus pagonių mokyti, kursai, nemokėdamas kalbos lietuviškos, nieko gero nenuveikęs namon sugrįžo“ (Daukantas, 1976 I, p. 100). Štai 1816 metų evangelijų „Naujas Istatimas“ tekste randame: „Ne paczia duona giwas ira zmoigus, bet wissokiu zodziu, kuris iszeyna isz burnos Diewo“ (Mt 4, 4). S. Daukantas, kaip ir pirmieji krikščionys, pabrėžia šnekamosios kalbos reikšmę. Jis sako, kad iš gyvos kalbos, o ne iš maldaknygių reikia rinkti žodžius. Kalba S. Daukantui – ypatingas žmoniškumo ženklas: „Kalba, sakau, paduoda ateinančioms kartoms be raštų, be kūlių, be paminklų kares, galžudes, laimes ar nelaimes, pirm 1000 metų buvusias“ (Daukantas, 1976 I, p. 65). Tautos kalbos būvis rodo jos brandą, pajėgumą kurti, ugdyti žmogų: „Kaipogi giminė viso gali nustoti – turtų, namų, pačios tėvynės, bet kalba jos visuomet su ja paliks: kentės vargus, vergystė novys, bet kalbos niekuomet neužmirš“ (Daukantas, 1976 I, p. 65). Didelę istoriko pagarbą Vytautui liudija tokie žodžiai:

[...] jo iškalba mylino klausanti, kad jo iškalbą kas gyrė, ansai jam atsakė: Geriau ne byliai kalbėti, nes teisiai (Daukantas, 1976 I, p. 397); Didis kuni-gaikštis Lietuvos, noris turėjo kantrius ir buklus karvedžius, nes ne gudrin-čiaus, kurie būt galėję savo iškalba lygia dalia kaip jei su kardu kariauti, pat-sai buvo jau į amžiaus galą atėjęs, negalėjo nieko nuveikti. Tiesa, buvo Lie-tuvoje vyskupai, pralotai, išmintingi vyrai ir didi steigėjai praplatinimo tikė-jimo švento, nes šokie tokie atėjūnai lenkų, daugiau nieko nežina, neišmana, kaip tiktai vienus įstatymus tikėjimo švento, dėl to negaila buvo aniems Lie-tuvos prapuolančios: kaipogi kad lenkų vyskupai ant savo gero skladavojo, Lietuvos vyskupai vėpsojo ir žiovavo (Daukantas, 1976 I, p. 395).

Istorikas pabrėžia, kad kai mintis išreiškta tautine kalba, sąmonė suvokia, jog tai didelis laimėjimas:

Lenkai, būdami rėdytojais, tapo mokytojais, gudriais, išdailino savo kalbą, kurioj skaito ir rašo iki šiai dienai, ir yra tauta, žinoma visam pasauliui. Lietu-viai tuo tarpu, prisuokti kitoj kalboj rašyti ir skaityti, savo kalbos negalėjo dailinti, kuri, kad būtų išdailinta, puikesnė būt esanti už pačių lenkų kalbą, pati tauta, neturėdama nė kokio mokslo savo kalboj, pati tamsybėj nieko nežiananti, nuo visų užmiršta, taip jog šiandien vos patys mokyti težino, kame dar tebėra atgaliai tos taip garbingos tautos senovėj (Daukantas, 1976 I, p. 395).

Naikindamas kalbą žmogus naikina save. Praradus tikėjimą kalbos galia, prarandamas tikėjimas žmogaus kūrybingumu, transcendentinėmis galiomis, t. y. Dievu. Be to, tautose, kur Biblija anksti buvo iš-versta į tautines kalbas, pavyzdžiui, Vokietijoje, dėl Švento Rašto sakralinio pobūdžio vokiečių kalba, perteikianti šventą tiesą, taip pat bu-vo laikoma sakralia. Vokiečiai suvokė savo rašytinės kalbos sakralu-mą, todėl ją puoselėjo, šiuo pavyzdžiu pasekė ir Prūsijos lietuviai. Ki-taip buvo D. Lietuvoje. Čia lietuvių kalba nereiškė jokio sakralumo. S. Daukantas, nors ir pavėluotai, stengėsi gražinti kalbai sakralinį sta-tusą: „Gražumas ir dailumas kalbos lietuvių, žemaičių rodo aiškiai, jog ana yra tikra viena ir pirmąja kalba šiaurės giminių nuo neatme-namų amžių senovės, ir taip išdailinta yra buvusi kitą kartą, jog šian-dien dar, kas turi proto ir aukso plunksną Homero ar Vergilijaus, tas, sakau, ką norėdamas, tą gali gudriai gudresniai rašyti toj kalboj“ (Daukantas, 1976 I, p. 64).

S. Daukantas per savo kūrybinį laikotarpį mažiausiai tris kartus gerokai keitė savo rašytinės kalbos nuostatas bei ortografiją. XIX amžiuje pateikiamos įvairios kalbos kūrimo formos, kol bus rastas vienas – teisingas variantas. Todėl to laikotarpio tekstuose intuityviai sekama ir antikine, ir Biblijos rašymo, ir vietos tradicijomis, pabrėžiama tik, kad neturi būti pažeista darna. Šis XIX a. teksto atvirumas artimesnis biblinei, o ne antikinei teksto kūrimo sampratai.

Biblijos tradicijai artima ir S. Daukanto mintis, kad reikšmingas žodis ne tas, kuris sumanytas, ištartas, o tas, kuris tapo veiksmu. Veiksmas jam buvo kategorija, lėmusi pasaulio suvokimo sandarą. S. Daukanto dorinis įsipareigojimas – nepertraukiamas darbas. Žmogus yra Dievo darbų žemėje organizatorius. Jėzus minioms kalbėjo: „Wis tada, kaŋorint jums sakis, užlaykikite ir darikite, bet pagal darbu ju ne darikite, nes kałba, o ne daro“ (Mt 23, 3).

Išvados

Lietuvių literatūra vėliau pasuko į tą kelią, kurį buvo nuėjusios Europos tautų literatūros. XIX amžiaus pradžios lituanistiniam sąjūdžiui veikiant pradėta kurti pasaulietinė raštija apėmė visas tris teksto kūrimo tradicijas: antikinę, Biblijos, tautinę-liaudinę. Tyrinėjant to laikotarpio pirmuosius sekuliarizuotus kūrinius, matyti, kad jų kūrėjai ne iš karto atkreipė žvilgsnį į Biblijos teksto kūrimo tradiciją, ir, nors gerokai vėluodami, įžengė į tą patį kelią, kurį anksčiau buvo nuėjusi Vakarų Europos raštija.

S. Daukanto raštų, atsiradusių kaip pasipriešinimas visuotinai priimtiems ideologiniams autoritetams ir rašytinei tradicijai, formos žymi naują kristianizacijos laikotarpį, kurio krikščionybės apraiškos pereina į individualesnį dėmenį. Jis Biblijos vertimus, liturginius tekstus iš retorikos lygmens siekė perkelti į kasdieniškesnę, mažiau išsilavinusiam žmogui suprantamesnę kalbą.

Simono Daukanto veikalas „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1822) – daugiasluoksnis tiek idėjų, tiek struktūros požiūriais. Tuo metu vyravusi žodžio ir veiksmo sąjunga susiejo literatūrą ir mokslą, kitas gyvenimo sritis. Veikalo kalba rodo moderniausius to meto ieškojimus. S. Daukanto ieškojimų laisvę lėmė romantinė laisvės samprata, kada kūrėjas savo kūrinys yra visagalis viešpats. Istoriko te-

kstuose ryški rusoistinė antitezė: natūralu – dirbtina. Todėl jo veika-
luose tiesos ieškojimas suvokiamas, kaip daiktų esmės „išvalymas“
nuo nenatūralių sluoksnių. S. Daukantai artima Biblijos rašto tradicija,
kai remiamasi nacionaline, liaudine mąstymo tradicija. Liaudies/tautos
apoteozė S. Daukanto darbe gali būti sietina su romantikų domėjimusi
Senajo Testamento idėjomis apie nenuginčijamą tautos vertę. Taip
aiškintinas ir romantizmo kontekste kilęs noras aukštinti krašto istori-
ją, liaudies kalbą, kūryboje naudoti tautosakinius elementus.

Idėjiniu požiūriu S. Daukantas savo istorijoje aptaria visas tas tem-
as, kurias randame Biblijoje: kalbama apie Aukščiausiąją realybę,
svarstomi Dievo įstatymai ir tiesos veikimas realybėje, nubrėžiamas
žmogaus gyvenimo tikslas, kuris geriausiai realizuojamas šeimoje ir
visuomenėje, nagrinėjama nuodėmės ir blogio problema, rūpinamasi
žmogaus tobulėjimu, visuomenės dorovingumu, domimasi pomirtiniu
gyvenimu.

Gauta 2004 10 10

Pasirašyta spaudai 2005 04 14

Spausdinti rekomendavo: dr. Ž. Sidabraitė,
dr. D. Maskuliūnienė

Literatūra

- Bončkutė, R. (1993). Nespausdinto rankraščio istorija. *Literatūra ir menas* 42, spalio 16 d., p. 4.
- Bončkutė, R. (1993). Iš trijų Simono Daukanto užrašų knygų. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 5. Vilnius: Viltis, p. 195–205.
- Curtius, E. R. (1993). *Europäische Literatur und lateinische Mittelalter*. Elfte Auflage, Francke Verlag Tübingen und Basel.
- Daukantas, S. (1976). *Raštai*, t. 1–2. Tekstą parengė B. Vanagienė, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys. Vilnius: Vaga.
- [Daukantas, S.A] *Lietuviškų žodžių išrašai* (rankraštis saugomas MA bibliotekoje, sign.: f. 12 3099).
- [Daukantas, S.] (1996). *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui*. Pratarmė, įvadas, laiškų parengimas, komentavimas, Teodoro Narbuto laiškų vertimas, Reda Griškaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- [Daukantas, S.B] *Tę tytuų ksiąg* (rankraštis saugomas LLTI rankraštyne, sign.: f. SD 33).
- Duby, G. (2004). *Katedrų laikai. Menas ir visuomenė 980–1420*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Eco, U. (2001). *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.

- Gamziukaitė, R. (2000). Wilhelm Heinrich Wackenroder. *Romantizmas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 17–18.
- Naujas Istatimas*. (1816). *Naujas Istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties musu*. Lietuwiszku Lezuwiu iszgulditas par Jozapa Arnulpa Giedrayti Wiskupa Žiemayciu, Ženklina S. Stanislowo. Iszspausta pas kunigus Missionorius Wilniuje 1816.
- Peters, J. D. (2004). *Kalbėjimas vėjams. Komunikacijos idėjos istorija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
- Prašmanaitė, A. (2003). Antanas Baranauskas ir katalikiški XIX a. Šventojo Rašto vertimai į lietuvių kalbą: istorinis aspektas. *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Metraštis XXIII*: 141–156.
- Шлегель, Ф. (1983). *Эстетика. Философия. Критика*. Москва: Искусство.

THE BIBLE – SOURCE OF INSPIRATION FOR DAUKANTAS

Roma Bončkutė

Summary

The Lithuanian literature in the meantime, followed the same road that the literatures of other countries gone through. In the beginning of the 19th century the secular texts began to appear under the influence of the union of the scholars of Lithuanian language. These texts synthesized the three widely-known in Europe traditions: Ancient, the Biblical and National-folk. Nevertheless, when the first secular works of this period are analyzed, it can be seen that these texts' creators at first did not pay much attention to the formation of the Biblical texts.

The young writers of the first half of the 19th century, who were influenced by the ideas of the Enlightenment, criticized the rhetoric tradition and started to write according to the classical traditions. Daukanatas also criticized the written tradition, he was not satisfied by the distance between the literature and life and artificial language of the scripts.

The work by the Simonas Daukantas “The Deeds of Ancient Lithuanians and Samogitians” (1822) is multi-layered from the standpoint of ideas and structure. In the paper we aim to research into the influence of the Bible to the ideas and the text creation peculiarities of this work. It was the time when in the 19th century the rhetoric tradition of literature was still alive. In the first part of the article it is mentioned that Daukantas possessed almost all of the editions of the Bible

printed in Lithuania Minor. He was also interested in the writing process and language of the texts because he learned much from them. The works of Daukantas appeared as the confrontation to the widely-spread ideological authorities and the settled written traditions in Lithuania Major. His works commemorate new period of Christianization, when the manifestations of Christianity transform into deeper individualistic component. He wrote trying to avoid the usage of rhetoric words, wanted to write in a more individualistic fashion. This kind of writing is closer to Biblical writing traditions.

Daukantas, similar to the rationalists' view, understood that science should have some power and be independent from church or state. Daukantas was in favour of the idea of the Enlightenment that the Bible and science should serve the same aim but by employing different means. That is the reason why the human needs and pleasures were perceived as natural. They are the motives to seek for knowledge. The knowledge is not opposite to belief in the works of Daukantas. He only neglected metaphysics as a method to understand God. The new outlook on the bond between science and belief can be traced by the usage of words *science* and *wisdom*. The first is used as a reference to Christians, the second – to speak about barbarians.

As mentioned in the paper, Daukantas has created some conceptual schemes, discussed the causes of the Grand Duchy's of Lithuania statehood, causes of the historical process, the adaptation of the cultural heritage and the search of political analogies. The history is only an attempt to understand the historical process but also it the vision of the perfect society that is sometimes similar to the social utopia. The quest for the perfect society was peculiar not only to the people of the Enlightenment but also for romantics. The history of Daukantas that depicts the Lithuania of the Middle Ages is an example to descendants on what the perfect society should look like. In human's deeds, Daukantas did not see any discrepancy or opposition between knowledge and belief. Not only science but also religion could serve as a reason for evaluation. He thought that Lithuanians changed significantly since the establishment of Christianity in the country. Nevertheless, he is not consistent until the end. He felt the discrepancy between the ideal

and reality. That is sometimes a reason of his irony because he was not able to explain the origin of sins and punishment for it.

The idea that human's psychological traits are dependent on inheritance is close to Daukantas. He also emphasized human's ability to change and develop. In Daukantas' "Works" the problem of the individual is treated as a social problem which cannot be isolated from the problem of society. Human is a representative of the society but also possesses his or her own destination and the aim received from God. Daukantas agrees that human's inheritance is dual but not in the understanding of traditional metaphysical interpretation as the opposition of body and soul. The antimony arises from the relationship between the society and human's inner perception. The heroes of Daukantas firmly believe that the nature and its creation are moral. Designation is considered to be a natural and holy beginning. Being natural and sincere were the new values that were emphasized by the historian.

Daukantas believed that it was possible to change the reality by comprising people into unity.

Author also thought that God influenced people not by ordering what to do but by the subtle direction through conscience. The representatives of nations, prophets and teachers should participate in the formation of such inner guardian. In this paper, the parallel between Jesus – the teacher and Daukantas who undertook responsibility of teaching is drawn.

In the ideological sense Daukantas in his historiography addresses all the topics that are found in the Bible. They are: the reality of the sacral meaning, weighing of God's laws and the consequences of truth in reality, the meaning of human's life, which is best realized in the family and society contexts is also speculated about. What is more, the problem of sin and evil is looked into, the development of human's soul, virtues of the community and afterlife are all spoken about in his work.